

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Germanisztikai Műhely

Soproni Zsuzsa

Az epikus szöveg, mint előszövegek kereszteződési pontja.
Intertextualitás Irmtraud Morgner *Leben und Abenteuer der Trobadora
Beatriz* című regényében és Günter Grass *Das Treffen in Telgte* című
elbeszélésében.

A doktori értekezés tézisei

Piliscsaba

2009

1. Kutatási feladat és módszerválasztás

A dolgozat a kelet-német író Irmtraud Morgner 1974-ben megjelent *Leben und Abenteuer der Trobadora Beatriz* című regényét és Günter Grass 1979-es *Das Treffen in Telgte* (*Vesztfál csevely*) című elbeszélését hasonlítja össze.

A vizsgálandó szövegek kiválasztásánál fontos szerepet játszott, hogy a *Trobadora*-regény a kelet-német irodalom kontextusában született, míg a *Vesztfál csevely* című elbeszélés egy nyugat-német író műve. A dolgozat abból a feltevésből indul ki, hogy az azonos nyelv, a közös kulturális és irodalmi tradíció, amely gyökerekhez mindkét író erősen kötődik, továbbá azon átfogó szellemi áramlatok, amelyek az 1970-es évek óta a németnyelvű irodalmat mind keleten mind nyugaton meghatározzák,¹ a két műben olyan megegyezésekhez vezettek, amelyek nagymértékben függetlenek a korabeli két német állam kontextustól. A két német állam újraegyesítésével az úgynevezett NDK-irodalom fejlődését, feloldódását és beleolvadását a német irodalomba már nem csak a kultúrpolitikai beavatkozásokhoz kapcsolva, hanem új szemszögből kellene vizsgálni. Ez egy esztétikai folyamat volt, amely a szövegszinten követhető nyomon, és amely ezért a művek szövegközpontú elemzését kívánja. Ez azonban az egyes szövegvizsgálatokon túl, Németország mindkét részéből származó művek összehasonlító elemzését kívánja meg, azért, hogy kimutathatóak legyenek az irodalmi fejlődésben azon különbségek, amelyek a különböző politikai, társadalmi és kulturális körülményekből adódnak, és azon megegyezések, amelyek a poézis új helyzetéből adódnak.

A dolgozatban vizsgált két mű összehasonlítását az indokolja, hogy strukturális és tartalmi felépítésüket igen gazdag intertextuális utalások határozzák meg. Morgner szövegének felépítésekor többek között a középkor, a barokk és a romantika, Grass a barokk és a huszadik század második felének (a Gruppe 47 illetve 70-es évek) irodalmi hagyományaihoz nyúlik vissza.

Az 1960-as évektől számtalan mű folytat különösen intenzív és komplex dialógust saját vagy korábbi irodalmi korszakokból származó művek szövegeivel, motívumaival, stílusirányzataival, témáival. Az író elidegenített fiktív világokat hoz létre, amelyek az olvasó számára a valóság lehetséges megértéséhez kínálnak javaslatokat. A szerző célja az olvasó emancipációja, hogy ítélethozatalra serkentse azzal a sokkhatással, amelyet már maga a mű

¹ Müssener, Helmut: *Deutsche Literatur oder deutschsprachige Literaturen? Tendenzen und Fragezeichen*. Schriften des Deutschen Instituts der Universität Stockholm. Stockholm: Dt. Inst. d. Univ. 1984, S.28. zitiert in Rosenberg, Rainer: Was war DDR-Literatur? Die Diskussion um den Gegenstand in der Literaturwissenschaft der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift für Germanistik* 1 (1995) 9-21. S.10f.

struktúrája is implikál.² Az ismert dolgokat elidegenítve idézi, azaz kiszakítja az eredeti szövegösszefüggésből és új konstellációba ágyazza. A közeli dolgok relativizálása, az ismert dolgok elidegenítése az ironia, a paródia vagy a travesztia eszközeivel a korai posztmodern irodalom ismertetőjelévé vált az 1960-as években. Az áthagyományozott elbeszélési tradíciók, konvenciók, művek stb. elidegenítő megtörése fontos alkotórésze lett a művek esztétikai összhatásának.³

Az általam vizsgált két művet korai posztmodern szövegekként vizsgálom, mert egyikben sem tűnik el teljesen a modernítésra jellemző igazság-, érték- és identitáskeresés, hanem viszonylagos, parodizált, ironizált formában jelenik meg, és egyik mű sem radikalizálja teljesen az idézetekkel való játékot.

A szövegek közötti kapcsolatok tudományos módon történő feltárásánál nehézséget okozott, hogy az intertextualitáskutatásban lényegében két koncepció rivalizál egymással: a posztstrukturalizmus globális modellje és a strukturalista vagy hermeneutikus modellek. Az univerzális intertext posztstrukturalista koncepciója annyira radikálisan tágítja ki a szöveg fogalmát, hogy abban minden kulturális rendszer szöveggé válik. A szövegek univerzuma jön létre, amelyben az egyes szövegek minden más szövegre utalnak és ezért az intertextualitás minden szöveg tulajdonsága lesz.⁴ Ezzel szemben a strukturalista modellek az intertextualitás fogalmát az író által szándékolt és jelzett utalásokra szűkítik le. A globális modell túl általános ahhoz, hogy konkrét szövegelemzésekben az intertextualitást, mint szövegalkotási eljárást pontosan le tudja írni. A strukturalista modellek, amelyek a szöveginterpretációkra bizonyosan alkalmasabbak lennének, a túl szűken értelmezett intertextualitásfogalmukkal nem tudják megragadni az intertextuális viszonyok komplexitását.

A szövegelemzéseknél módszertani kiindulópontként Manfred Pfister és Ulrich Broich komplex modelljét használok,⁵ amely megpróbálja az intertextualitás két koncepcióját ötvözni. Ez a modell az átfogóbb intertextualitás modellen belül különbözteti meg és sorolja osztályokba a szövegek egymás közötti kapcsolatát az intertextuális vonatkozások intenzitásfokának és jelzettségének alapján. Az irodalmi szövegekben található intertextuális vonatkozások intenzitása hat minőségi kritérium segítségével elemezhető, úgy, mint,

² Hillebrand, Bruno: *Theorie des Romans. Erzählstrategien der Neuzeit*. Stuttgart/Weimar: Metzler, 1993, S.405.

³ Grabes, Herbert: *Einführung in die Literatur und Kunst der Moderne und Postmoderne*. Tübingen/Basel: Francke, 2004, S.70-73.

⁴ Wie bei Julia Kristeva: jeder Text baut sich „als Mosaik von Zitaten auf, jeder Text ist Absorption und Transformation eines anderen Textes.“ S.348. In: Julia Kristeva: *Wort, Dialog und Roman bei Bachtin* In: *Literaturwissenschaft und Linguistik Bd.3*, (Hg.) Jens Ihwe. Frankfurt/Main: Athenäum-Verlag, 1972, S.345-375.

⁵ Broich, Ulrich und Pfister, Manfred: *Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen: Niemeyer, 1985, S.25-58.

referencialitás, kommunikativitás, autoreflexivitás, strukturalitás, szelektivitás és dialogicitás. Ezek kiegészülnek mennyiségi kritériumokkal, úgy, mint az intertextuális vonatkozások gyakorisága és száma egy szövegben. Emellett elemezni kell e vonatkozások jelöletlen vagy jelölt voltát. Broich és Pfister szerint harmadik komponensként meg kell vizsgálni, hogy ezen utalások egyetlen szövegre vagy netán egy egész műfajra, vagy diskurzusra vonatkoznak. Ezeket egymástól független jelenségnek tekintik, bár egymásra hatásukat egy szöveg felépítésekor egyértelműen hangsúlyozzák.⁶

A dolgozat célja, hogy kimutassa a különbségeket és megegyezéseket két olyan író elbeszélési és szövegalkotási módjában, akiknek a művei számtalan szövegekre, műfajokra, motívumokra, irodalmi tradíciókra és diskurzusokra való intertextuális utalásokból épülnek fel. A két mű vizsgálata külön-külön, kiválasztott szövegrészekre koncentrálni, történik. Nem csupán bemutatom az intertextuális utalásokat, azt is vizsgálom, hogy milyen sajátos módszerekkel és eszközökkel integrálja a két író ezeket a saját szövegébe, hogyan jelzi ezt az integrációt, és hogy milyen magas az egyes szövegvonatkozások intenzitásfoka. Továbbá elemzem ezen intertextuális elemek funkcióját az új szöveggörnyezetben, hogy ezáltal feltárjam a szövegek implicit értelmét. A részletes szövegelemzésen túl a főszereplők karakterének vizsgálata is nagy hangsúlyt kap, azért hogy bebizonyítsam, hogy a mindkét mű felépítésére jellemző montázstechnika a figurák felépítését is meghatározza és ezáltal az intertextualitásnak egy nagyon intenzív formáját váltja ki. Meg kell mutatni, hogy a két író hogyan alkotja meg főszereplőit irodalmi, irodalomtörténeti, életrajzi és fiktiiv elemek összekapcsolásával.

A szakirodalom alapos kutatása után megállapítható, hogy a vizsgált két mű összehasonlító elemzésére eddig még nem került sor. Grass és Morgner más műveinek összehasonlító elemzésével is csak igen kevés tudományos munka foglalkozik. Ezek a munkák egytől egyig a *Trobadora*-regényt és Grass *A Hal* című regényét próbálják különböző szempontok alapján elemezni, középpontjukban a női és férfi elbeszélés mód különbségeinek kimutatása⁷ illetve a fantasztikus és meseszerű elemek használatának vizsgálata áll.⁸

⁶ Ebd. S.52.

⁷ Clason, Synnöve: Uwe und Ilsebill. Zur Darstellung des anderen Geschlechts bei Morgner und Grass. *Frauensprache - Frauenliteratur? Für und Wider einer Psychoanalyse literarischer Werke*. (Hg.) Albrecht Schöne, Carl Pietzcker und Inge Stephan. Kontroversen, alte und neue; Akten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses, Göttingen 1985, 6. Tübingen: Niemeyer, 1986, S.104-107. Zipfel, Gaby: *Irmtraud Morgner „Leben und Abenteuer der Trobadora Beatriz“ und Günter Grass „Der Butt“ – Ein Vergleich*. Ringvorlesung „Frau und Wissenschaft“ Marburg, Wintersemester 1979/80 Hrsg.: ASTA-Frauengruppe u. Demokrat. Fraueninitiative Marburg. Bearb.: Ulrike Bukowski

⁸ Schuhmann, Klaus: Wechselspiele des Erzählens zwischen Märchen und Roman bei Irmtraud Morgner und Günter Grass. In: *Von Dostojewski bis Kundera. Beiträge zum europäischen Roman und zur Romantheorie*. (Hg.) Willi Beitz: Leipzig: Rosa-Luxemburg-Stiftung, 1999, S.145-151.

2. GÜNTER GRASS: *DAS TREFFEN IN TELGTE*

2.1. Az elbeszélés és simplicianische Schriften kapcsolata

Grass az elbeszélés két főszereplőjével, a katona Gelnhausennel és a fogadós Libuschkával, olyan figurákat teremt, akik megtestesítik az író valóságábrázolási koncepcióját, a fikció és a valóság keverékét. Hiszen mindkettőt simplicianus figurákból, Simpliciusból és Couraschéból, Grimmshausen néhány fontos életrajzi adatából és fiktív elemekből építi fel, továbbá történetükben visszajára fordítva építi be a simplicianische Schriften Sauerbrunnen-epizódjait. A figurák fő jellemvonásai az események folyamán változnak, amit bizonyos intertextuális elemek intenzitásfokának változtatásával ér el az író. Gelnhausen figurájában a simplicianus utalásokat lassan a Grimmshausen életrajzi vonatkozásaira cseréli ki Grass, a fogadósne figurája pedig egyre inkább a barokk Courasche jellegzetességeit ölti magára.

Amikor az elbeszélés végén a szerző az elbeszélő síkján Libuschkát Grimmshausen irodalmi figurájával Couraschéval azonosítja, Gelnhausent pedig a barokk költővel Hans Jacob Christoffel von Grimmshausennel, a két főszereplő lassú személyiségváltozásának és a barokk fikció következetes visszajára fordításának szerepe egyértelművé válik. Azáltal, hogy Grass Courage és Simplicius szerepét a Sauerbrunnen-epizódban az elbeszélés két főszereplőjének Libuschkának és Gelnhausennek a történetében a visszajára fordítja, egyrészt egy másik verziót talál ki a simplicianische Schriften születéséről, mint Grimmshausen, másrészt a költő Grimmshausen születését a barokk író saját regényciklusa alapján magyarázza.

Gelnhausen figuráján keresztül Grass saját nézőpontjából mutatja be Hans Jacob Christoffel von Grimmshausen költő válását. Libuschkán keresztül, aki egyidejűleg Grimmshausen és Grass fikciójának szüleménye, mutatja be az szerző, hogy milyen irodalmi hatást gyakorolt rá a barokk író. Ezenkívül Gelnhausen alakjában maga Günter Grass is felfedezhető, aki – ahogy Gelnhausen a barokk írók körében – autodidakta íróként, veleszületett tehetségével a Gruppe 47-ben szintén kivételes jelenségnek számított.

2.2. Gruppe 1647 – Gruppe 47 – talán Gruppe 47

Grass barokk költők fiktív találkozóját rendezi meg az 1647-es esztendőbe, 300 évvel a Gruppe 47 alapítása előtt, hogy e találkozó elmesélésével a Gruppe 47 mentorának, Hans Werner Richternek az életműve előtt tisztelegjen. Az 1647-es barokk találkozó és a Gruppe 47 felolvasásai között kimutatható párhuzamok ellenére a mű nem kulcselbeszélés, amely a Gruppe 47 minden tagjának egy barokk elődöt jelöl ki.

Grass itt a dokumentációt a fikcióval köti össze, hogy ezáltal új egységgé formálja őket. A barokk Sprachgesellschaftok illetve a Gruppe 47 céljaira és rituáléira való hivatkozásokkal, az 1970-es évek kelet-berlini informális írótalálkozóinak felidézésével és a barokk művek állandó idézésével a telgtei találkozót és az ott megvitatott problémákat három korszak idősíkjára vetíti. Ilyen módon olyan esztétikai, irodalmi, etikai, morális és politikai témákat és kérdéseket tud megvitatni, amelyek a barokk korban, a második világháború utáni időszakban és az 1970-es évek végén egyaránt aktuálisak voltak. Először a német nyelv ápolásának feladatát (a latinnal szembeni felértékelése illetve a nyelvrontástól és az idegen nyelvi hatásoktól való megóvása), másodsor annak a kérdését, hogy hogyan ábrázolja az irodalom a szenvedést és a halált, hogyan kezeli a kollektívfelelősség és bűnrészesség kérdését, és végül a költők szavának hatalmáról és tehetetlenségéről való vitát.

A barokk költők személyiségének felépítésekor és poetológiai koncepciójuk bemutatásakor Grass irodalmi, dokumentált-életrajzi és fiktív elemeket montíroz össze. A poétákat a mindentudónak tűnő, névtelen, nem azonosítható, az identitásával folyton játszó elbeszélő jellemzi, aki egyszerre a találkozót tisztos távolból figyelő személy és a találkozó egyik résztvevője. Ez az elbeszélő megragadja a költők egyik jellemző tulajdonságát, amellyel aztán a történet folyamán, mintegy visszatérő jelzőként a személyeket definiálja. Továbbá a költők írói önértelmezését bizonyos nézőpontokra redukálja, amelyekkel a németnyelvű barokkirodalom meghatározó irányzatait tudja szemléltetni. Ez az eljárás minden egyes felolvasó költőnél kimutatható, mert ez teszi a szerző Günter Grass számára lehetővé, hogy indirekt módon, az elbeszélőn keresztül jutassa kifejezésre véleményét a Telgtén összegyűlt költőkről és azok műveiről. Az írók és műveik kritikus megítélésekor felfedezhető egy értékkála, amely a parodisztikus elbeszélés árnyaltságában rajzolódik ki, és amelynek vonatkoztatási pontja Grass irodalomfogalma és írói önértelmezése. Grass kritikával illeti az olyan irodalmat, amely az élettől elidegenedik, mint ahogy bírálja az irodalom politikai befolyásának illuzórikus túlértékelését is. Azokat a műveket dicséri, amelyek az irodalom és az élet egységére törekednek, és azokat az írókat, akiknek célja a kultúrnemzet fenntartásának megőrzése.

3. IRMTRAUD MORGNER: *LEBEN UND ABENTEUER DER TROBADORA BEATRIZ*

A *Trobadora*-regény egy komplex szövegszövet, amelyben művészi kapcsolódnak össze a különböző irodalomtörténeti korszakból származó szövegek. Morgner a legkülönbözőbb irodalmi tradíciók szövegidézteit, műfajait, motívumait, szerkezeti elemeit egységgé montírozza össze. A disszertáció a középkor és a romantika korának idézeteire koncentrálna,

mivel az e két korszakból származó idézetek az egész regényt átszövik; meghatározzák a regényformát, a legfontosabb motívumokat és a főszereplők karakterének felépítését is.

3.1. Beatriz de Dia und Laura Salman – a főszereplők montázskarakterrel

A realitás és a fantázia összeütköztetése nem csak a művek elbeszélés-technikájára és tematikájára jellemző, hanem a főszereplők felépítésére is. Morgner a főszereplők alakját, ahogy szövegének egészét, számtalan utalásból építi fel. Míg az író nő Beatriznál egy a 12. században Okcitániában élt trobairitz-et választ trobadóra-figurájának alapjául, addig Laura karakterét egy fiktív hetvenes évekbeli kelet-német nő alakjára építi. Mindkét figura egyrészt középkori irodalmi, másrészt a morgneri fikció elemeiből van összemontírozva. Laura ezenkívül Morgner néhány önéletrajzi vonását is megkapja. Továbbá a főszereplők névválasztásával az író két fontos reneszánsz költőre is utal.

3.2. Középkori szálak a regény szövetében

A *Trobadora* foglalkozás-megjelöléssel az író nem egyszerűen németesíti az okcitan *trobairitz* kifejezést és a *Spielfrau* megnevezéssel nem csupán átveszi az okcitan *joglaressa* kifejezés német változatát, hanem egy trubadúr (trobador) és egy középkori lantos (joglar) szerepét és feladatait építi be Beatriz és Laura figurájában, és ezzel létrehozza a trubadúr és a középkori lantos sajátos női változatát.

Beatriz kalandjainak (Aventure), az egyszarvúvadászatnak felépítésében Morgner Chrétien de Troyes Artúr-regényeire utal. Azáltal, hogy az író az Artúr-regények struktúráját a trobadóra negatív kalandjainak ábrázolására használja fel, de az egyszarvúvadászatot és annak hatását a két főszereplő identitásváltozására a barátnő szemszögéből mutatja be, Laura szellemi kalandját pozitív fejlődésként ábrázolja, és egyidejűleg parodizálja a középkori regénymintát.

Morgner az egyszarvúmotívum különböző jelentéseit veszi át és azokból egy összefüggő rendszert épít fel. A motívum egyik legrejtélyesebb ábrázolása, a hatrészes fáliszőnyeg sorozat *A nő egyszarvúval*⁹ utolsó képe, a *Trobadora*-regény egyik legdominánsabb előszövege lesz. A kép rejtélyes felirata „A mon seul désir“ (egyetlen vágyamnak) Laura vágyképévé, az utópia vezérmotívumává válik. Beatriz a kép hölgyétől kapja a külsejét és az

⁹ Der sechsteilige Wandbehang *Dame mit Einhorn* (fr. *La Dame à la licorne*) ist 1468 zur Hochzeit von Karl dem Kühnen mit Margarethe von York entstanden. Es ist eine Hommage an Margarethe. Die ersten fünf Teppiche repräsentieren die menschlichen Sinne, die Bedeutung des sechsten ist umstritten. Die Bildwirkereien befinden sich in einem umgebauten, runden, fensterlosen Raum des Museums Musée national du Moyen Âge (bis zum Jahr 1980 Musée de Cluny).

egyszarvúvadászat végén belép az utópikus vágyódás szimbolikus ábrázolásába és a kép központi nőalakjává válik. A falikép elemeinek a regénybe történő bemontírozásával Morgner azt akarja hangsúlyozni, hogy Laura számára barátnője Beatriz jelenti a garanciát a vágyott állapotok megvalósulására. Miután Beatriz hazatérésével saját ideáljait és önmagát is megtagadja, Melusine Laurát vezeti el ahhoz a forráshoz, amelyből az utópikus ideáljait merítheti. Ez a forrás pedig tudvalevően *A nő egyszarvúval* című faliképsorozat, a Musée de Cluny tizenegyedik termében.

3.3. A romantika irodalmának szálai a regény szövetében

Az egyszarvúkeresés mind Beatriz mind Laura személyiségében olyan alapvető változásokat idéz elő, amelyek végül odáig vezetnek, hogy a két főszereplő identitása felcserélődik. A személyiségükben és a kapcsolatukban történt változások szerkezeti alapjául Morgner a romantika hasonmásmotívumát választja, amit az elvágódás és honvágy motívumaival kapcsol össze.

A főszereplők személyiségének lassú átalakulásával Morgner, ahogyan Grass is bizonyos célokat követ. Laura alakja lassan elveszíti tipikus háziasszonyi vonásait és mérsékelt formában átveszi Beatriz tulajdonságait. Laura figurájával Morgner olyan személyt akar teremteni, akivel nők százezrei tudnak azonosulni, aki képes megvalósítani az álmait, anélkül, hogy közben elfelejtené, hogy mi az, ami valóban megvalósítható. A hasonmás motívumának beépítésével az író célja saját meggyőződésének a kifejezése: mindenkinek, ahogy Laurának is a regény végén, rá kell ébrednie arra, hogy a csodálatos dolgok, a fantasztikum a valóság egy szelete, nem ellentétes a hétköznapi realitással, hanem annak kiegészítője. A romantika elvágódás motívuma a hasonmás motívumával összekapcsolva új jelentést nyer: nem az örök nyugalom iránti vágyódást fejezi ki, hanem az emberek utópikus álmainak megismerése utáni vágyat.

Morgner egyik főszereplőjével sem azonosul, de mindegyik lényének egy része. Ez lehetővé teszi számára, hogy Laura és a regény harmadik fontos női szereplője Valeska által megfogalmazva, részben direkt, részben indirekt módon kifejezésre juttassa poetológiai koncepciójának lényegét. Ezen kívül Laura figurájának változásával indirekt módon be tudja mutatni saját íróvá válását is. Laura ugyanis az Aufbau-kiadó lektorával folytatott beszélgetésében fekteti le Irmtraud Morgner modern regénypoetológiáját. Az író operatív felfogását az előző korok irodalmi örökségéhez való viszonyulásáról Valeska Kantus a *Hadische Erzählungen* című fejezetben metaforikusan fogalmazza meg.

Morgner *Trobadora*-regénye különösen intenzív viszonyban van E.T.A. Hoffmann *Murr kandúr életszemlélete* című regényével. Az intermezzók beillesztése a regényben, amelyek az író kiadatlan regényének a *Rumba auf einen Herbst*-nek bizonyos szövegrészeit tartalmazzák, a Hoffmann-mű szerkezeti mintáját követi, és Valeska Kantus *Hadische Erzählung*-jának formája szintén a *Murr*-regény legfontosabb szerkezeti sajátosságait mutatják.

4. A kutatási eredmények összefoglalása

A *Vesztfál csevely* című elbeszélésből és a *Trobadora*-regényből kiválasztott szövegrészek elemzése megmutatta, hogy mind Grass mind Morgner műveik felépítésénél gyakran nyúlnak vissza olyan mintákhoz, amelyek a német és a világirodalomból származnak. A dolgozat módszertani kiindulópontja, Manfred Pfister és Ulrich Broich komplex intertextualitásmodellje, különösen alkalmasnak bizonyult a sokrétegű intertextuális utalási rendszerek részletes feltáráshoz. A modell kritériumainak segítségével pontosan meg lehetett ragadni ezeknek az utalási rendszereknek a specifikumát.

Az előszövegek kiválasztásának okai mind Morgnernél, mind Grassnál szerteágazók, egyrészt meghatározza őket az adott ország kulturális környezete, amelyikben alkottak, másrészt függenek saját művészi szubjektivitásuktól.

Mindkét elbeszélő szövegre jellemző különböző szövegek, kulturális előszövegek, motívumok, szimbólumok, sőt képzőművészeti alkotások bemontírozása, de Grass elbeszélésében a barokk előszövegek magas száma miatt sokkal nagyobb az egyes szövegutalások aránya, mint Morgner regényében, ahol ezzel szemben egyértelműen a szövegrendszerekre való utalások vannak túlsúlyban.

Bár mindkét szerző tudatosan idéz különböző előszövegekből és műveik szándékolt intertextuális meghatározottságát már a mellékszövegben különböző intertextualitásszignálokkal jelzik, a két mű ezen hasonlóságon túl jelentős különbségeket mutat az intertextualitásszignálok számát, a jelölések formáját és egyértelműségét tekintve. Grass végigkíséri olvasóját az elbeszélésen és sok jelzéssel segít a számtalan intertextuális utalásból felépített elbeszélőszöveg megfejtésében. Grass-szal szemben Morgner nem jelzi állandóan az intertextuális vonatkozásokat. Ezáltal sokkal nagyobb teret hagy az olvasó fantáziájának, aki az olvasás során sokkal jobban kibontakoztathatja szubjektivitását, mint a Grass-elbeszélés olvasása közben.

Az intertextualitás mennyiségi kritériumai szerint alapvető különbségeket lehet megállapítani a két író idézési módjában, ami részben a vizsgált szövegek különböző epikai formájával

magyarázható. Az operatív montázsregény nyitott formája lehetővé teszi, hogy az író a legkülönbözőbb szövegfajtákat, verseket, dalokat, interjúkat, eredeti dokumentumokat stb. illesszen a regényszövegbe. A bemontírozott utalások számát tekintve a regény szövege rendkívül intertextuális. Mivel a sok kicsi szövegegység relatív zárt és önálló, ezért az utalások sűrűsége az egyes fejezetekben nagyon különböző. Azok a fejezetek, amelyek a regény központi történetét mesélik el, nagyfokúan intertextuálisok, mert ezekben található a legtöbb utalás a középkor és a romantika korának szövegeire, azon korszakokra, amelyeknek műveit a legtöbbször idézi a regény. Morgnerrel szemben Grass zárt formát, az elbeszélést, választja. A fejezetek homogénebbek és az intertextuális vonatkozások gyakorisága a nagyon sűrű szövegben sokkal nagyobb, mint Morgnernél. Az idézett előszövegek száma azonban kevesebb, mert Grass csak három korszak tradícióját építi be a szövegében, a barokkét, a világháború utáni és az elbeszélés keletkezésének időszakát.

A hat minőségi kritérium alapján további megegyezéseket és különbségeket lehet felmutatni Günter Grass és Imtraud Morgner idézési eljárásában. Az intertextuális vonatkozások Morgner regényében a kevés jelölés miatt kommunikatíván nem relevánsak. De a strukturalitás kritériuma alapján az idézetek intenzitás foka jóval nagyobb, mint Grassnál, mert a regény két részre osztása, fejezetekre és intermezzókra, E.T.A. Hoffmann *Murr*-regényének legfontosabb szerkezeti sajátosságára utal. Mivel az elbeszélésben az egyes szövegekre való utalások, a regényben pedig a szövegrendszerekre való utalások vannak túlsúlyban, ezért a Grass-szöveg a szelektivitás kritériuma alapján intertextuálisan sokkal intenzívebb. A referencialitás, autoreflexivitás és a dialogicitás kritériuma alapján az intertextuális vonatkozások mindkét vizsgált szövegben nagyon intenzívek. Egyik szerző sem egy az egyben montírozza be a kiválasztott előszövegek idézeteit a szövegében, hanem az idézett szövegrészek más funkciót kapnak, mint az előszövegben. Ezenkívül Morgner és Grass is az elbeszélő síkján reflektálnak szövegük intertextuális meghatározottságáról. Mindkét író célja, hogy a kiválasztott szövegeket visszájukra fordítva, azaz az eredeti jelentésükkel ellentétes értelemben illesszék be az új szövegösszefüggésbe, azért, hogy ezzel ironikus, parodisztikus hangot adjanak szövegüknek.

A szövegelemzésekből egyértelműen kiderül, hogy az idézési módokban kimutatható különbségek ellenére, Günter Grassnál és Imtraud Morgnernél az irodalmi tradícióval való speciális bánásmód azonos célt szolgál. Mindkét író parodisztikus, ironikus és helyenként fantasztikus elidegenítési eljárásokkal akar elhatárolódni az észlelhető valóságtól és fiktív valóságokat akar létrehozni. Ez egyrészt lehetővé teszi az olvasó számára, hogy kívülről szemlélje a valóság eseményeit, másrészt elgondolkodásra készíti. Mindkét író számára más

művek idézeteinek beépítése saját szövegükbe egy játék az irodalommal, amelybe az író olvasóját is bevonja. Egy ilyen játék azonban sem a szerző sem az olvasó számára nem kötetlen, hiszen még mindannyian, még ha viszonylagos formában is, az igazságot és értelemet keresik.

5. Publikációk a doktori értekezés témakörében

1. Intertextualitás Irmtraud Morgner „Leben und Abenteuer der Trobadora Beatriz nach Zeugnissen ihrer Spielfrau Laura” című regénye és Günter Grass „Vesztfál Csevely” című elbeszélésében.

In: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Tavasz Szél 2005 Debrecen, Konferencia kiadvány, 352-355.o.

2. Johann Jakob Christoffel von Grimmelshausen „Simplicissimus” című regényciklusa és Günter Grass „Vesztfál csevely” című elbeszélése közötti intertextuális kapcsolat vizsgálata, az elbeszélés főszereplőjének Christoffel Gelnhausen figurájának bemutatásán keresztül.

A fikcionalitás és az idézetmontázs keveréke Grass Gelnhausen figurájában.

In: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Tavasz Szél 2006 Kaposvár, Konferencia kiadvány, 206-209.o.

3. Raum und Identität in Irmtraud Morgners Roman *Leben und Abenteuer der Trobadora Beatriz*

Elhangzott: Nachwuchskonferenz am Institut für Germanistik der Katholischen Péter-Pázmány-Universität für Doktoranden und Promotionskandidaten. 2007. november 9-10. (megjelenés 2009-ben)

4. Zur Intertextualität im *Trobadora*-Roman von Irmtraud Morgner

Elhangzott: Wissenschaftliches Kolloquium. *Die größte Arbeit ist: die Erfindung machen.* Zu ästhetischen Verfahren und kulturgeschichtlichen Materialien der Werkstatt Irmtraud Morgners. 2008. augusztus 23. Chemnitz/Deutschland

Weltenträume – Traumwelten. Irmtraud Morgner Festtage zum 75. Geburtstag. 22.-24. August 2008, Chemnitz/Deutschland
(megjelenés 2009-ben)

Egyéb publikációk

1. Recenzió: Per Øhrgaard: Günter Grass. Ein deutscher Schriftsteller wird besichtigt.

In: Jahrbuch der ungarischen Germanistik 2005. herausgegeben von Magdolna Orosz und Terrance Albrecht, Budapest: Gesellschaft ungarischer Germanisten, Bonn: Deutscher Akademischer Austauschdienst. S.410-413.

2. Musik und Dichtung im Spiegel einer Freundschaft. Ingeborg Bachmann und Hans Werner Henze

In: „Ihr Worte” Ein Symposium zum Werk von Ingeborg Bachmann. Herausgegeben von Zsuzsa Bognár und Attila Bombitz. Wien: Praesens Verlag in Kooperation mit Szegedi Egyetemi Kiadó. S.115-123.